

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

МАРИЩУК СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 342.97

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА
ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Дрозд Олексій Юрійович,

Бюро економічної безпеки,

керівник Департаменту організації забезпечення діяльності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Шатрава Сергій Олександрович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування

кандидат юридичних наук, доцент

Улютіна Олена Анатоліївна,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

професор кафедри адміністративного та фінансового права

Захист відбудеться «2» квітня 2024 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.503.01 у Науково-дослідному інституті публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2А

Автореферат розісланий «1» березня 2024 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. М. Куркова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією проти української держави діяльність усіх суб'єктів, наділених публічно-владними повноваженнями щодо дотримання й захисту прав і свобод людини та громадянина, набула ще більшої суспільної уваги та потребує посиленої відповідальності з боку останніх. Не став винятком й інститут нотаріату. Зауважимо, що попри наявні в суспільстві підходи до сутності та правової природи нотаріату як цивільно-правового явища, слід наголосити на тому, що останній є яскравим прикладом інституту делегування повноважень держави щодо здійснення контролю у сфері цивільного обігу, з огляду на що характеризується публічно-правовою природою, змістом якої є офіційне визнання державою суб'єктивних прав, яким надається публічна сила. Тому питання відповідальності суб'єкта делегованих повноважень, у нашому випадку – нотаріусів, за вчинення ними протиправних дій або бездіяльності – це не лише внутрішнє ставлення особи до своїх дій і рішень, а й зовнішній, зворотний зв'язок з дійсністю (який забезпечує суспільство або держава), що має сприяти усвідомленню особою наявних норм, вимог і правил. За цих умов формування зовнішніх механізмів впливу (передусім формалізованих державою) видається вкрай необхідним і важливим.

Усе це вимагає звернення до теоретичних напрацювань щодо змісту базових категорій сутності юридичної відповідальності загалом та вироблення оновлених підходів до розуміння адміністративної відповідальності нотаріусів зокрема. Попри значну кількість досліджень, реалізованих вченими, які приділяли увагу проблемам нотаріату, питання адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами юридичної відповідальності не можна вважати висвітленими належним чином. І річ не в тому, що дослідники нотаріату надають перевагу розгляду лише окремих типів правопорушень, залишаючи інші без уваги. Наразі у фаховій літературі вистачає й теоретичних робіт з доволі широкою постановкою проблеми. Основна складність, на наш погляд, полягає в недостатньо глибокому нормативно-правовому та правозастосовному опрацюванні окресленої тематики загалом.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Питанням діяльності нотаріусів з позицій суб'єкта публічно-правових відносин приділено недостатньо уваги. Зазвичай зазначений інститут розглядають з позицій приватноправових відносин, оскільки він передбачає посвідчення різноманітних угод. Однак не можна забувати, що наділення інституту нотаріату певним функціоналом є свідченням делегування державою останньому публічно-правових повноважень, а наслідки від виконання останніх охороняються та захищаються з боку держави. Тому питання юридичної відповідальності нотаріусів, зокрема адміністративної, за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків стоїть дуже гостро, особливо враховуючи, що діє режим воєнного стану. Отже, з метою вироблення авторських підходів з досліджуваних питань варто згадати такі наукові напрацювання: дисертаційні дослідження «Адміністративно-правові засади протидії корупції у сфері здійснення

нотаріальної діяльності в Україні» (Т. Курило, 2017 р.), «Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування» (О. Панасюк, 2021 р.), «Адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері державної реєстрації в Україні» (П. Гезь, 2021 р.); наукові статті «Інститут адміністративної відповідальності: проблеми та перспективи розвитку» (І. Комарницька, 2018 р.), «Кримінально-правова й адміністративно-правова відповідальність нотаріуса: порівняльно-правовий аналіз» (В. Вдовічен, Л. Вдовічена, 2020 р.), «Юридична відповідальність приватного нотаріуса» (Л. Ладіна, М. Веселов, 2021 р.), «Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури» (Ю. Дрофич, 2022 р.), «Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні» (О. Білоскурська, М. Федорчук, 2023 р.), «Адміністративно-правова відповідальність приватного нотаріуса за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» (Л. Ладіна, 2023 р.) та ін. Аналіз наведених та інших наукових напрацювань засвідчує, що питанням адміністративної відповідальності нотаріусів не приділялась належна увага, що обумовлює актуальність і своєчасність досліджуваних питань.

Наразі проблематику юридичної відповідальності (зокрема адміністративної) досліджували значна кількість науковців. Серед них такі вчені, як В. Бевзенко, А. Васильєв, І. Гаврущенко, В. Гаращук, Ю. Гаруст, Є. Гетьман, О. Джафарова, П. Діхтієвський, Є. Додін, О. Дрозд, Ю. Дрофич, О. Зима, В. Зуй, А. Іоффе, Р. Калюжний, О. Кобзар, Л. Коваленко, Л. Коваль, І. Коліушко, Т. Коломонець, В. Куйбіда, К. Куркова, І. Курило, В. Курило, Д. Лук'янець, П. Лютіков, А. Манжула, О. Миколенко, Л. Миськів, С. Петков, Д. Приймаченко, А. Селіванов, Є. Соболюк, Л. Сорока, В. Стефанюк, В. Тимощук, О. Улютіна, С. Шатрава, Ю. Шемшученко, А. Школик, І. Шопіна, Р. Шаповал, А. Чубенко, О. Якуба та багато інших науковців. Водночас безпосередньо адміністративно-правова відповідальність нотаріуса предметом окремого наукового дослідження не була, що ще раз доводить актуальність, своєчасність і практичну значущість дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на реалізацію основних положень Закону України «Про нотаріат»; постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України», «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса»; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є сучасний погляд на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, а також формулювання на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації необхідно виконати такі основні завдання:

- визначити правову природу адміністративно-правової відповідальності;
- сформулювати визначення та окреслити особливості правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності;
- розкрити співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами юридичної відповідальності;
- окреслити правові засади та визначити принципи притягнення до відповідальності нотаріуса;
- з'ясувати підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса;
- розкрити поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса;
- визначити коло суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса;
- розкрити зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса та можливість його адаптації до національної правової системи;
- сформулювати сучасні тенденції розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, які виникають у процесі притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів.

Предметом дослідження є адміністративно-правова відповідальність нотаріуса та її співвідношення з іншими видами відповідальності.

Методи дослідження. З метою досягнення завдань і цілей дослідження було використано систему філософських, загальних та спеціальних методів наукового пізнання. З метою визначення правової природи адміністративно-правової відповідальності використано *засоби правової антропології*, метод *єдності логічного й історичного*, методи *аналізу та синтезу* (підрозділ 1.1). Формулювання визначення та окреслення особливостей правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності стало можливим завдяки використанню методу *сходження від абстрактного до конкретного* (підрозділ 1.2). Застосування *логіко-семантичного аналізу* дало змогу визначити місце адміністративної відповідальності нотаріуса в системі юридичної відповідальності та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності (підрозділ 1.3). Окреслення кола нормативно-правових актів та принципів, що регламентують питання притягнення до відповідальності нотаріусів,

забезпечено завдяки використанню *герменевтичного* та *діалектичного* підходів (підрозділ 1.4). З'ясуванню підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса сприяло використання *структурно-логічного* та *порівняльно-правового* методів (підрозділ 2.1). Розкриття поняття та особливостей провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса здійснено за допомогою *формально-юридичного* та *аксіоматичного* методів (підрозділ 2.2). Визначення кола суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса уможливило поєднання методів *класифікації*, *індукції* та *дедукції* (підрозділ 2.3). Метод *групування* в поєднанні із *соціологічним* і *статистичним* методами сприяли узагальненню та аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів та можливості його адаптації до національної правової системи. *Компаративний* метод і метод *документального аналізу* використано в межах формулювання сучасних тенденцій розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності (підрозділ 3.2).

Теоретичним підґрунтям кваліфікаційної наукової роботи стали наукові напрацювання теоретиків права, конституційного, цивільного й адміністративного права. Вагомий внесок у контексті авторських формулювань зробили зарубіжні дослідники, у працях яких порушено питання організації та функціонування нотаріату, зокрема відповідальності нотаріусів.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становить чинне національне та міжнародне законодавство, що містить публічно-правові норми, які регламентують питання організації та функціонування нотаріату загалом. Особливу увагу приділено підзаконним нормативно-правовим актам Міністерства юстиції України щодо здійснення контролю за організацією діяльності нотаріату загалом і питань притягнення до відповідальності зокрема.

Інформаційну та емпіричну базу наукової роботи становлять довідки, звіти й інформаційні повідомлення в медіа щодо особливостей притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в сучасному погляді на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, а також формулюванні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і пропозицій, зокрема:

вперше:

– запропоновано наукове розуміння адміністративно-правової відповідальності як різновиду юридичної (ретроспективної) відповідальності, що характеризується двома площинами: 1) об'єктивною (статичною), формально закріпленою в нормативно-правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), що має абстрактний, неперсоніфікований характер; 2) суб'єктивною (динамічною), що реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, які виникають з факту вчинення адміністративного

правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів і суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер, причому трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу в санкційному вигляді у формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності);

– обґрунтовано, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби означене поєднанням декількох правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків – родового (професійного) статусу нотаріуса й окремих спеціальних правових статусів, обумовлених наявністю додаткових функцій та повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, які слід диференціювати за: 1) суб'єктним критерієм; 2) характером або внутрішнім змістом;

– доведено, що відповідальність нотаріуса, встановлена на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер, що обумовлює визначення її як специфічного виду юридичної відповідальності – професійної відповідальності нотаріуса за порушення вимог законодавства щодо: 1) правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса; 2) порядку державної реєстрації прав;

удосконалено:

– теоретико-правове розуміння правових засад і принципів притягнення до відповідальності нотаріуса як цілісної взаємозв'язаної системи координат, що відображає необхідну правову модель функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої правові засади слугують нормативним, а принципи – векторно-ціннісним підґрунтям таких правових відносин;

– підхід щодо динамічності законодавства та можливості унормування «адміністративної відповідальності нотаріусів» у спеціально для цього узагальненому й упорядкованому вигляді на рівні профільного закону або кодифікованого нормативно-правового акта, але на сьогодні більш перспективним вважаємо застосування підходу офіційної інкорпорації. У такому разі зацікавленими особами й реалізаторами цього заходу можуть бути відповідні органи Міністерства юстиції України та органи професійного самоврядування нотаріусів;

– перелік особливостей провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса, а саме: 1) можливість вирішення справи про адміністративне правопорушення нотаріуса в судовому та позасудовому порядку; 2) наявність підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність і компетенцію суб'єктів влади та недержавних суб'єктів, що забезпечують провадження і беруть у ньому участь на різних його стадіях та етапах; 3) рішення суду можуть бути підставами для застосування «адміністративних

стягнень» (наприклад у вигляді позбавлення нотаріуса спеціального професійного права), які потребують реалізації відповідного провадження;

дістали подальшого розвитку:

– теоретико-правові положення щодо визначення та кола суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса, що дало змогу визначити їх адміністративно-процесуальну правосуб'єктність;

– положення щодо вдосконалення протидії правопорушенням у сфері діяльності нотаріату шляхом забезпечення ефективної адміністративної відповідальності, підстави якої доцільно розглядати як систему складників правового механізму, яким забезпечується застосування стягнень до нотаріусів та інших осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією завдань нотаріату, у разі вчинення (допущення) такими суб'єктами правопорушень у процесі своєї професійної діяльності, за які не застосовується кримінальна або цивільна відповідальність;

– наукові підходи та думки про структуру інкорпорованого документа стосовно правової відповідальності нотаріусів з використанням класифікації, заснованої на результатах цього дослідження, зокрема щодо викладення кримінальної, цивільної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності нотаріуса в кожній з таких груп: 1) правова відповідальність нотаріуса як державного реєстратора; 2) правова відповідальність нотаріуса як суб'єкта фінансового моніторингу; 3) правова відповідальність нотаріуса за корупційні правопорушення; 4) правова відповідальність нотаріуса за розголошення нотаріальної таємниці; 5) правова відповідальність за порушення вимог професійної етики нотаріальної діяльності; 6) правова відповідальність за недодержання вимог щодо здійснення нотаріальної діяльності; 7) правова відповідальність нотаріуса за недодержання інших вимог законодавства (у сфері податків, правил пожежної безпеки, трудових відносин тощо); 8) правова відповідальність нотаріуса за порушення обмежень і вимог, унормованих правовим режимом воєнного стану;

– окремі напрями адаптації узагальненого зарубіжного досвіду притягнення нотаріусів до відповідальності на підставі аналізу діяльності інститутів латинського, англо-саксонського та державного нотаріату;

– наукові положення щодо сучасних тенденцій розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх використовують і надалі може бути використано в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення питань щодо особливостей притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій сфері* – у межах опрацювання питань, пов'язаних з удосконаленням процесуального порядку притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності на законодавчому рівні;

– *правозастосовній сфері* – для покращення процедури притягнення до юридичної відповідальності нотаріусів в умовах сьогодення;

– *освітньому процесі* – під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Сучасні проблеми адміністративного права», «Судові та правоохоронні органи» для підготовки лекцій і навчальних посібників із цієї тематики (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, сформульовані узагальнення та висновки оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.), «Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України» (м. Київ, 19–20 жовтня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 293 сторінки. Список використаних джерел охоплює 324 найменування, розміщених на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** сформульовано актуальність обраної теми дисертації, визначено її взаємозв'язок із науковими програмами, планами, темами та грантами, а також мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи проведення наукового дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, надано інформацію про апробацію матеріалів дослідження, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика адміністративної відповідальності нотаріуса» містить чотири підрозділи, у яких досліджено термінологічні питання адміністративно-правової відповідальності; схарактеризовано правовий статус нотаріуса в системі публічної служби у кореляції з можливістю притягнення останнього до юридичної відповідальності; досліджено співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами відповідальності; з'ясовано правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса.

У **підрозділі 1.1 «Природа адміністративно-правової відповідальності: питання термінології»** проаналізовано основні теоретико-правові підходи до розуміння змісту адміністративно-правової відповідальності. Наголошено, що розкриття змісту адміністративно-правової відповідальності з позиції перспективної (позитивної) відповідальності або як категорії, що має дуалістичний зміст – тобто характеризується і перспективним, і ретроспективним аспектами, спричиняє ряд об'єктивно зумовлених проблемних питань, серед яких неможливість: по-перше чіткого окреслення підстав позитивної відповідальності, по-друге, окреслення та визначення її правових наслідків. Серед негативних аспектів концепції позитивної відповідальності виокремлено також: ідеологічне, партійно спрямоване радянське підґрунтя виникнення і формування такої концепції; її «штучний» характер, враховуючи наявність таких усталених категорій як «обов'язок», «правомірна

поведінка», «правосвідомість», які є цілком функціональними в досліджуваному контексті, що спричиняє переобтяження базового термінологічного апарату юридичних термінів. Створення нових термінів (нових концепцій) для пояснення уже існуючих правових явищ, що мають власні спеціальні поняття в даному контексті вбачається надуманим та не має прикладного значення. Підтримано позицію щодо розуміння та розкриття змісту адміністративно-правової відповідальності з позиції ретроспективної (негативної) відповідальності.

Констатовано, що розуміння змісту адміністративно-правової відповідальності з позиції широкого підходу – як адміністративної відповідальності не тільки фізичних та юридичних осіб за вчинені адміністративні правопорушення, але й адміністративної відповідальності суб'єктів владних повноважень відповідно до рішень адміністративного суду, в контексті європейського вектору розвитку України є концептуально слухним, водночас не в повній мірі узгоджується з існуючими теоретичними напрацюваннями вітчизняного адміністративно-деліктного права, зумовлює ряд питань не тільки правозастосовного і правореалізаційного характеру, але й суто теоретичного, теоретико-термінологічного, науково-методологічного, зокрема не узгоджується з усталеною конструкцією складу адміністративного правопорушення, потребує подальшого наукового обґрунтування співвідношення заходів примусу, що застосовується адміністративним судом за результатами розгляду публічно-правових спорів та заходів адміністративної відповідальності тощо.

Встановлено, що вітчизняний інститут адміністративно-правової відповідальності на сучасному етапі його розвитку характеризується сукупністю взаємопов'язаних та взаємообумовлених дискусійних питань теоретико-термінологічного характеру щодо ключових категорій досліджуваного інституту, зокрема що стосується співвідношення та розмежування таких понять як: 1) «адміністративне правопорушення» та «адміністративний проступок»; 2) «суб'єкт адміністративного правопорушення» та «суб'єкт адміністративної відповідальності»; 3) «заходи адміністративного примусу», «заходи адміністративної відповідальності» та «адміністративні стягнення».

Сформульовано власне бачення щодо розуміння змісту адміністративно-правової відповідальності як різновиду юридичної (ретроспективної) відповідальності, що характеризується двома площинами: об'єктивною (статичною), формально закріпленою у нормативно-правових актах та суб'єктивною (динамічною), що реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини між державою в особі уповноважених суб'єктів та суб'єктом, що вчинив правопорушення.

Підрозділ 1.2 «Правовий статус нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності» присвячено дослідженню особливостей правового статусу нотаріуса в системі публічної служби у кореляції цих властивостей з можливістю притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності.

Встановлено, що одним із дискусійних питань щодо характеристики правового статусу нотаріуса в науковій літературі є віднесення останнього до

посадових осіб, що обумовлено зокрема непослідовними змінами до Закону України «Про нотаріат», які не були доведені до логічного кінця. На підставі аналізу судової практики встановлено, що критеріями віднесення особи до посадових осіб визначено наявність організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських обов'язків. Доведено, що до категорії «посадова особа» слід віднести завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом, що зумовлено покладеними на них відповідно до законодавства організаційно-розпорядчими, адміністративно-господарськими обов'язками. Водночас відсутність таких обов'язків як у приватних, так і державних нотаріусів виключає можливість віднесення їх до категорії «посадова особа». Наголошено, що в контексті адміністративної та кримінальної відповідальності правовий статус приватних та державних нотаріусів є однаковим, а в контексті цивільно-правової та дисциплінарної – відмінним.

Обґрунтовано, що діяльність нотаріусів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат», з метою надання їм юридичної вірогідності за характером є публічно-правовою, а не публічно-владною, що підтверджується зокрема судовою практикою.

Встановлено, що при вчиненні дій щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців нотаріуси здійснюють публічно-владні функції на виконання делегованих державою публічних повноважень, тобто є суб'єктами владних повноважень у розумінні Кодексу адміністративного судочинства України.

Наголошено, що відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» нотаріуси не визнаються особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, але прирівнюються до таких осіб виключно для цілей, визначених Законом, як особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Визначено, що в процесі реалізації наданих законом публічних повноважень у сфері фінансового моніторингу нотаріуси, як спеціально визначені суб'єкти, забезпечують реалізацію публічного інтересу.

Доведено, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби обумовлене поєднанням декількох диференційованих правових статусів, які характеризують та визначають його місце у спектрі публічно-правових зв'язків. Елементи родового (професійного) статусу нотаріуса (права, обов'язки, гарантії діяльності та юридична відповідальність) є базовими щодо визначення специфіки та особливостей правового становища нотаріуса, характеру правових взаємозв'язків і місця останнього в системі публічної служби України, але водночас обумовленими метою, функціями та завданнями нотаріату в Україні в цілому, як функціонально-змістовними елементами, що визначають характер, зміст та спрямованість діяльності нотаріуса. Структура спеціального правового статусу нотаріуса залишається незмінною за комплектністю елементного складу, але додатково обумовлюється специфікою визначених законодавством додаткових функцій та

повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, що мають публічно-правовий та публічно-владний характер.

У підрозділі 1.3 «Співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами відповідальності» визначено, що нотаріуса може бути притягнуто до адміністративно-правової відповідальності в порядку Кодексу України про адміністративні правопорушення у сферах: а) державної реєстрації; б) фінансового моніторингу; в) запобігання корупції; г) ринку капіталу та організованих товарних ринків.

Обґрунтовано, що поряд з адміністративною відповідальністю нотаріуса, передбаченою Кодексом України про адміністративні правопорушення, відповідальність нотаріуса, що має наближену до адміністративно-правової приналежність, встановлена на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Констатовано, що дискусійний характер щодо можливості притягнення приватного нотаріуса до дисциплінарної відповідальності зумовлений зокрема протилежними позиціями Міністерства юстиції України, Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, а також нормами Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату. Досліджено питання щодо можливості притягнення приватного нотаріуса до дисциплінарної відповідальності з урахуванням теоретико-правових особливостей адміністративної та дисциплінарної відповідальності, що виступають основою для їх розмежування.

Встановлено, що державні нотаріуси мають спеціальний правовий статус як працівники державної нотаріальної контори, а тому несуть загальну дисциплінарну відповідальність згідно трудового законодавства. Що стосується приватних нотаріусів, по-перше вони є самозайнятими особами, що провадять незалежну професійну діяльність, а тому не можуть бути суб'єктами загальної дисциплінарної відповідальності згідно Кодексу законів про працю України; по-друге, між Міністерством юстиції України і приватними нотаріусами відсутній комплекс організаційно-правових зв'язків, що обумовлюють службову чи організаційну підлеглість, що також унеможливує застосування Міністерством юстиції України заходів дисциплінарної відповідальності до приватних нотаріусів.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок щодо відсутності комплексу достатніх підстав для віднесення відповідальності нотаріуса, передбаченої Законами України «Про нотаріат» (анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; зупинення приватної нотаріальної діяльності, припинення приватної нотаріальної діяльності), «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (тимчасове блокування доступу державного реєстратора; анулювання доступу державного реєстратора) до

адміністративної чи дисциплінарної. Констатовано, що така відповідальність має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер.

Наголошено, що проблемні питання щодо розмежування видів відповідальності нотаріуса обумовлені невизначеністю виду відповідальності на законодавчому рівні, що створює передумови порушення ст. 61 Конституції України, якою визначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

У підрозділі 1.4 «Правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса» окреслено зміст та співвідношення таких категорій як «засади» та «принципи», що не є однозначним в науковій літературі та обумовлюється зокрема їх семантикою.

Визначено, що правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування і реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних та процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру. Акцентується увага, що у відповідності до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України правові засади притягнення до відповідальності нотаріуса мають бути закріплені виключно на законодавчому рівні, а тому встановлення відповідальності нотаріуса Правилами професійної етики нотаріусів України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України, порушує наведені вище приписи Основного Закону.

Встановлено, що принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, виступають векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, а також орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики. Схарактеризовано соціально-юридичні, загальноправові та спеціально-юридичні принципи притягнення до відповідальності нотаріуса.

Наголошено, що навіть не будучи прямо закріпленими в приписах вітчизняного законодавства принципи пронизують усю систему правових засад притягнення до відповідальності нотаріуса, при цьому вони функціонують не ізольовано, а мають взаємно інтегрований та взаємно обумовлений характер. Акцентується увага, що практична дієвість принципів притягнення до відповідальності нотаріуса можлива лише при комплексній та системній їх реалізації, зокрема наведено практичну ситуацію, коли порушення принципу юридичної визначеності, як складової верховенства права, призвело до порушення ст. 61 Конституції України, якою закріплено принцип неприпустимості подвійної відповідальності за одне правопорушення. Тобто порушення лише одного принципу всієї системи повністю нівелює практичну значущість механізму юридичної відповідальності.

Розділ 2 «Особливості притягнення до адміністративної відповідальності нотаріусів» має три підрозділи, у яких з'ясовано підстави притягнення до

адміністративної відповідальності нотаріуса; розкрито поняття та особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса; визначено коло суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса.

У підрозділі 2.1 «Підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса» наголошується, що норми Кодексу України про адміністративні правопорушення залежать як від динаміки законотворчої діяльності, так й від ступеню розвитку наукових поглядів у галузі права. Разом із тим сам Кодекс України про адміністративні правопорушення використовує й інші варіанти вирішення проблем унормування адміністративної відповідальності, зокрема визначено випадки та коло осіб для яких адміністративна відповідальність замінюється на дисциплінарну. Зазначено, що саме Кодекс України про адміністративні правопорушення трансформує «адміністративну відповідальність» шляхом перенесення її до інших нормативно-правових актів, тим самим підіймаючи проблему відокремлення «адміністративної відповідальності» від «відповідальності дисциплінарної».

Для всебічного дослідження підстав адміністративної відповідальності нотаріусів було проаналізовано нормативно-правові акти, що мають більше галузеве спрямування на унормування правового статусу та діяльності нотаріату ніж Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Досліджено конструкцію підстав адміністративної відповідальності в такому її трактуванні: 1) фактичні підстави – відповідають на питання: хто і що має скоїти аби такі дії потягли за собою покарання? Тобто характеризують факт вчинення адміністративного правопорушення (скоєння протиправної дії або допущення бездіяльності). Окреслено коло випадків в яких нотаріус, реалізуючи свою професійну діяльність, потенційно здатний припуститись правопорушення; 2) нормативні (юридичні) підстави – відповідають на питання: чим врегульовано відповідальність? Окреслено сукупність чинних правових норм та нормативно-правових актів, якими визначається перелік можливих адміністративних правопорушень нотаріуса, заходів примусу, санкцій, які можуть бути до нього застосовані тощо; 3) процесуальні (документальні) підстави – відповідають на питання: як здійснюється притягнення нотаріуса до відповідальності? Охарактеризовано механізм дій та сукупність індивідуальних правових актів, через які реалізується діяльність уповноважених суб'єктів щодо визнання нотаріуса винним у вчиненні адміністративного проступку та накладення на нього відповідного адміністративного стягнення.

Наголошено, що підстави адміністративної відповідальності нотаріусів характеризуються складним механізмом реалізації, до участі в якому залучені й недержавні суб'єкти.

У підрозділі 2.2 «Поняття та особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса» досліджено відносини, які виникають у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса. Охарактеризовано поняття «адміністративна справа», «адміністративне судочинство», «адміністративний процес». Розкрито сутність та запропоновано

авторське визначення поняття «адміністративне провадження». Досліджено особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса, на основі чого запропоновано відповідні рекомендації.

Особлива увага в підрозділі звертається на те, що є достатні аргументи для ствердження, що адміністративна відповідальність нотаріуса за порушення, допущені ним в ході реалізації реєстраційних дій, характеризується наявністю всіх трьох елементів, з яких складається структура підстав адміністративної відповідальності. Доведено, що охарактеризовані правові норми, які закріплюють особливості процесуальних підстав, наразі врегульовані як на рівні законів, так і на підзаконному рівні й передбачають більш широкий спектр впливу на нотаріусів, ніж той, що визначено виключно нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Акцентується увага, що до нотаріуса може бути застосований різноманітний вплив, зокрема: штраф, передбачений нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення; блокування чи анулювання доступу до реєстрів (що фактично дорівнює позбавленню спеціального, в даному випадку професійного, права); анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю тощо.

У підрозділі 2.3 «Суб'єкти провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса» з'ясовано ступінь наукової розробленості проблеми щодо визначення поняття та характеристики категорії «суб'єкт провадження в справах про адміністративні правопорушення», що дало змогу запропонувати авторське визначення даного поняття. Виокремлено основні ознаки нотаріуса як суб'єкта адміністративного провадження, які систематизовані у дві групи: загальні і особливі. Загальними є ознаки, що визначають належність нотаріуса до суб'єкта делегованих повноважень, а особливими – ті, які притаманні нотаріусу як суб'єкту притягнення до правової відповідальності.

Здійснено класифікацію суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса. Запропоновано визначення змісту адміністративної процесуальної правосуб'єктності нотаріусів із визнанням їх процесуальних прав і обов'язків. Особлива увага приділена аналізу юрисдикційних процесуальних форм за участю нотаріуса (судова та позасудова).

Сформульовано пропозиції та рекомендації щодо внесення змін до чинного законодавства в частині удосконалення процедури притягнення до відповідальності нотаріусів.

Розділ 3 «Шляхи удосконалення підстав, змісту та процедур адміністративної відповідальності нотаріуса» складається з двох підрозділів, у яких досліджено зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів та можливість його адаптації до національної правової системи, схарактеризовано сучасні тенденції розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності.

У підрозділі 3.1 «Зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів та можливість його адаптації до національної правової системи» доводиться наукова позиція, що безпосереднє прагнення вітчизняного інституту нотаріату України приєднатися до міжнародної та європейської нотаріальної спільноти вимагає опрацювання та впровадження в

національну правову систему правового регулювання діяльності органів нотаріату зарубіжних країн взагалі та в частині притягнення останніх до юридичної відповідальності під час реалізації нотаріальної діяльності, що в подальшому позитивно сприятиме адаптації до національної правової системи.

Зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів розглянуто через виокремлення існуючих типів нотаріату: латинський нотаріат (Австрія, Бельгія, Німеччина, Італії, Польща, Португалія, Туреччина, Франція, Чехія, Швейцарія, Естонія тощо), англо-саксонський нотаріат (Австралія, Великобританія, Ірландія, Канада, Нова Зеландія, США) і державний нотаріат (змішаний) (Данія, Ізраїль, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), зокрема із урахуванням особливостей правових систем відповідних країн та шляхом співвідношення властивих національних умов функціонування нотаріату з його усталеними типами.

Наголошено, що діяльність кожного типу нотаріату зумовлена відповідною специфікою відповідальності, обумовленою безпосереднім переліком правопорушень під час реалізації та здійснення нотаріальної діяльності, а також способом та порядком притягнення останніх до юридичної відповідальності.

З'ясовано особливості притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності незалежно від діючого типу нотаріату, що забезпечується: 1) виключно державними інституціями; 2) виключно професійними самоврядними об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату; 3) загальним контролем зі сторони вказаних суб'єктів. Аналіз діяльності контрольних повноважень визнаних суб'єктів надав можливість зробити узагальнення про відсутність односпайної закономірності у розподілі та реалізації контрольних функцій між державними інституціями та професійними самоврядними об'єднаннями (організаціями) у сфері нотаріату, періодичністю здійснення перевірок та порядком притягнення до відповідальності у випадку виявлення порушень в діяльності нотаріуса.

За результатами проведеного дослідження виокремлено низку позитивних аспектів нормативного та організаційного характеру, що стосуються інституту відповідальності нотаріуса, які, із урахуванням національної правової системи, можливо впровадити у вітчизняну сферу нотаріату.

У підрозділі 3.2 «Розвиток адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності» проаналізовано зміни законодавства, які були запроваджені з початку повномасштабної російської військової агресії та були спрямовані на врегулювання питань притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності. На підставі проведеного аналізу зроблено такі висновки. По-перше, особливості основного національного нормативно-правового акту з питань адміністративної відповідальності (а саме, Кодексу України про адміністративні правопорушення) не дозволяють використати формалізований метод аналізу документації для окреслення кола адміністративної відповідальності нотаріусів. Такою самою вадою відрізняються також відповідний профільний закон (Закон України «Про нотаріат») і інші спеціалізовані нормативні акти в досліджуваній сфері (зокрема «Кодекс правил професійної етики нотаріусів України»). По-друге, на сьогодні чинному національному адміністративному

законодавству в цілому притаманна низка вад, які не сприяють як аналізу адміністративної відповідальності нотаріусів, так і належній практиці правозастосування в цілому. Наразі до слабких сторін вітчизняного нормативно-правового врегулювання означеної проблематики варто віднести: відсутність чіткого законодавчого визначення терміну «адміністративна відповідальність»; фактичне блокування подальшого розвитку унормування деяких різновидів «адміністративної відповідальності» (зокрема відповідальності юридичних осіб), спричинене змістовними особливостями терміну «адміністративне правопорушення»; недостатня (невичерпна) кодифікація відповідних законів, яка притаманна чинному Кодексу України про адміністративні правопорушення протягом всього часу його існування, а також відсутність систематизації підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються питань врегулювання адміністративної відповідальності. По-третє, не дивлячись на численну кількість наукових напрацювань, які стосуються особливостей адміністративної відповідальності (а саме: визначення докладного переліку ознак цього виду відповідальності; змістовна наукова характеристика санкцій та способів забезпечення законності, які застосовуються для провадження адміністративної відповідальності; велика кількість пропозицій щодо запровадження визначень терміну «адміністративна відповідальність»; інших характеристик), правозастосовній практиці притаманне ускладнення із диференціюванням адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації представлено сучасний погляд на наявні прогалини в чинному законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності, що відображено в теоретичних і практичних напрацюваннях, які викладені як у пунктах наукової новизни, так і у висновках.

1. Обґрунтовано, що проблематика базових конструкцій термінологічної основи інституту адміністративної відповідальності існує не ізольовано, а в синергії з проблематикою теоретичного та концептуального характеру, що обумовлює необхідність комплексного узгодження та перегляду системних знань адміністративно-деліктного права, пов'язаних з вирішенням та уточненням низки питань щодо: 1) визначення місця адміністративно-деліктного права в системі адміністративного права; 2) уточнення функцій і завдань адміністративної відповідальності; 3) класифікації та систематизації суспільних відносин, які регулюються адміністративно-деліктним правом; 4) визначення та нормативної фіксації кола суб'єктів адміністративної відповідальності; 5) уточнення підстав адміністративної відповідальності з урахуванням відповідальності юридичних осіб приватного та публічного права; 6) класифікації та нормативної фіксації заходів адміністративного примусу в кореляції із заходами адміністративної відповідальності.

2. Доведено, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби обумовлене поєднанням декількох диференційованих правових статусів, які характеризують і визначають його місце в спектрі публічно-правових зв'язків. Родовий (професійний) статус нотаріуса, визначений Законом України «Про нотаріат» та Правилами професійної етики нотаріусів України, представлений комплексом професійних прав та обов'язків, гарантій діяльності, які є статичними елементами, та юридичною відповідальністю нотаріуса як динамічним елементом, що має обмежувальний та одночасно забезпечувальний характер стосовно прав та обов'язків.

Спеціальний правовий статус нотаріуса, що опосередковує його місце в системі публічної служби, обумовлений специфікою визначених законодавством додаткових функцій і повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, що мають публічно-правовий та публічно-владний характер, запропоновано диференціювати за: 1) суб'єктом критерієм: а) спеціальний правовий статус завідувача державною нотаріальною конторою та завідувача державним нотаріальним архівом як посадових осіб юридичних осіб публічного права; б) спеціальний правовий статус державного нотаріуса як працівника державної нотаріальної контори; 2) характером або внутрішнім змістом: а) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері запобігання корупції як особи, що здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг; б) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері державної реєстрації як державного реєстратора; в) спеціальний правовий статус нотаріуса у сфері фінансового моніторингу як спеціально визначеного суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

3. Доведено, що заходи, передбачені законами України «Про нотаріат» (анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – пп. «е», «ж», «з», «и», «і» п. 2 ч. 1 ст. 12, ч. 3 ст. 12 Закону; зупинення приватної нотаріальної діяльності – п. 1–4, 6–8 ч. 1 ст. 29-1 Закону; припинення приватної нотаріальної діяльності – п. 2–3, 7–8-1 ст. 30 Закону), «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (тимчасове блокування доступу державного реєстратора; анулювання доступу державного реєстратора) є санкціями за порушення законодавства. Водночас жоден законодавчий акт не визначає вид відповідальності, до якого вони належать, що порушує принцип правової визначеності, не відповідає п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України та створює передумови порушення ст. 61 Основного Закону.

Встановлено, що відповідальність, передбачена наведеними вище законами, має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер, що зумовлює визначення її як специфічного виду юридичної відповідальності – професійної відповідальності нотаріуса за порушення вимог законодавства щодо: 1) правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса; 2) порядку державної реєстрації прав.

4. Аргументовано положення про те, що правові засади та принципи притягнення до відповідальності нотаріуса є цілісною взаємозв'язаною системою

координат, що відображає необхідну правову модель функціонування та реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, у межах якої:

1) правові засади, відображаючи нормативну складову правової моделі функціонування і реалізації інституту юридичної відповідальності нотаріуса, представлені сукупністю матеріальних та процесуальних норм, що визначають підстави, умови, межі, форми та порядок притягнення до відповідальності нотаріуса, об'єктивованих у нормативно-правових актах, пов'язаних інтегральними зв'язками різного характеру, систему яких можна зобразити у вигляді умовної класифікаційної схеми за такими критеріями:

– за ієрархією зв'язків нормативних актів: а) Конституція України; б) закони України (кодифіковані та некодифіковані);

– за основними сферами суспільних відносин, у яких нотаріус може притягатися до відповідальності: а) нотаріальна діяльність (зокрема організація нотаріальної діяльності, нотаріальне діловодство та професійна етика нотаріуса); б) запобігання корупції; в) державна реєстрація; г) фінансовий моніторинг; д) ринок капіталу й організовані товарні ринки;

2) принципи притягнення до відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, слугують векторно-ціннісним підґрунтям для його функціонування і реалізації, орієнтиром для розвитку правотворчої та правозастосовної практики, а також характеризуються взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та єдністю системних елементів, якими слугують:

– соціально-юридичні принципи (справедливість; рівність; гуманізм);

– загальноправові принципи (верховенство права та його загальновизнані елементи; обґрунтованість; доцільність);

– спеціально-юридичні (невідворотність; неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення; індивідуалізація та диференціація; відповідальність лише за винне протиправне діяння).

5. Унормування адміністративної відповідальності нотаріусів має низку недоліків, які перешкоджають її ефективному застосуванню: 1) не всі суспільно небезпечні дії (бездіяльність) нотаріусів (та інших відповідних осіб) належним чином схарактеризовані нормами законів – деякі не мають чітких визначень або належних санкцій; 2) норми щодо реалізації адміністративної відповідальності нотаріусів викладено в різноманітних нормативно-правових актах, як за сферою застосування, так і за видавцем, сукупність таких актів і норм навряд чи можна вважати зручно систематизованою; 3) систематизації засад адміністративної відповідальності нотаріусів заважає, зокрема, те, що деякі правопорушення передбачають широкий перелік суб'єктів, у межах якого нотаріуси є лише одним з таких суб'єктів, до того ж не завжди очевидним (наприклад, як у випадку з корупційними правопорушеннями); 4) складна система норм не полегшує диференціацію адміністративної відповідальності від інших видів відповідальності нотаріусів (наприклад, кримінальної чи дисциплінарної).

6. Визначено поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення (проступки) за участю нотаріуса» як сукупність практичних дій і рішень, які реалізуються та належним чином документуються відповідними уповноваженими на те суб'єктами з метою вирішення справ про адміністративні правопорушення з дотриманням вимог законодавства, встановлених строків і порядку виконання. Доведено, що позбавлення спеціального права нотаріуса відбувається в позасудовому порядку, а підставами для цього можуть бути як рішення суду, так і діяння (або події), допущені нотаріусом та зафіксовані і доведені суб'єктами, які не входять до судової гілки влади. Причому рішення таких суб'єктів також можуть бути оскаржені до відповідного суду.

7. Доведено, що провадження в справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса реалізується як у судовому, так і позасудовому порядку, що обумовлено варіативністю ролей, які здатен виконувати нотаріус у таких провадженнях. Так, у судовому провадженні нотаріус може виконувати роль відповідача, позивача або свідка, а в позасудовому – особи, у діяльності якої виявлено ознаки адміністративного правопорушення. Причому загальний перелік суб'єктів провадження в справах про адміністративні правопорушення в обох випадках буде різним. Наголошено, що ключовою особливістю, на якій базуються правовідносини у всіх окреслених випадках, є правосуб'єктність нотаріуса. Зокрема, участь у провадженні про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса за ознакою правосуб'єктності нотаріуса можна поділити на випадки, коли: 1) правосуб'єктність нотаріуса базується на правах громадянина – нотаріус знаходиться в ролі відповідача або позивача в судовому адміністративному провадженні; 2) правосуб'єктність нотаріуса ґрунтується на професійних компетенціях нотаріуса, сформованих сукупністю актів законодавства – у судовому провадженні це роль свідка, а в позасудовому провадженні – роль особи, у діяльності якої виявлено адміністративне правопорушення.

8. На підставі аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інституту відповідальності нотаріуса сформульовано висновок про те, що найбільш поширеним є латинський тип нотаріату, проте в нашій державі відбувається самостійний розвиток нотаріату з урахуванням його значення в юридичній практиці та національної ментальності. Аналіз нормативно-правових актів зарубіжних країн у частині відповідальності нотаріуса надав можливість констатувати доцільність систематизації нормативно-правових актів у частині притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності, оскільки відповідальність останніх визначена недостатньо, що певною мірою зумовлює латентність правопорушень.

9. Наголошено, що вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності є неодмінною умовою належного функціонування публічно-правового інституту, спрямованого на позасудову охорону й захист прав і законних інтересів суб'єктів права. Перспективними напрямками вдосконалення адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності визначено: внесення змін до Закону України «Про нотаріат» у частині посилення контролю за дотриманням законодавства нотаріусами органами професійного самоврядування

нотаріусів; розробка та прийняття «Положення про порядок притягнення нотаріусів до професійної відповідальності»; приведення термінологічної визначеності обов'язків нотаріуса в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» до Закону України «Про нотаріат» з метою впорядкування адміністративної відповідальності останніх.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Марищук С. А. Окремі аспекти адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3(73). С. 204–210.
2. Марищук С. А. Щодо питання про публічний характер правового статусу нотаріуса: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 690–693 URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/170.pdf
3. Марищук С. А. До питання класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 4. С. 146–150.
4. Марищук С. А. Теоретико-правові підходи до розуміння адміністративної відповідальності: сучасний стан. *KELM*. 2023. № 5(57). С. 208–213 (Республіка Польща).
5. Maryshchuk, S. Regulatory and legal consolidation of the content of the administrative liability of the notary: today's issue. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. pp. 89–94.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Марищук С. А. Теоретико-правові аспекти класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–59.
7. Марищук С. А. Щодо дослідження питання адміністративно-правової відповідальності нотаріуса. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22–23 верес. 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 88–91.
8. Марищук С. А. Дослідження питання щодо підстав притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса. *Проблемні питання юридичної науки в контексті реформування правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19–20 жовт. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 41–43.

АНОТАЦІЯ

Марищук С.А. Адміністративно-правова відповідальність нотаріуса та її співвідношення з іншими видами відповідальності. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено визначенню існуючих прогалини в діючому законодавстві та практиці правозастосування щодо особливостей притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса та співвідношення останньої з іншими видами відповідальності та формулюванні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства із зазначених питань.

У дослідженні викладено сучасний погляд на розуміння правової природи адміністративної відповідальності, що дало змогу сформулювати авторській підхід до адміністративної відповідальності. Доведено, що наукове розуміння адміністративно-правової відповідальності як різновиду юридичної (ретроспективної) відповідальності, характеризується двома площинами: 1) об'єктивною (статичною), формально закріпленою у нормативно-правових актах (нормативні підстави адміністративної відповідальності), що має абстрактний не персоніфікований характер та 2) суб'єктивною (динамічною), що реалізується через матеріально-правові та процесуальні правовідносини, що виникають з факту вчинення адміністративного правопорушення (проступку) (фактична підстава адміністративної відповідальності) між державою в особі уповноважених суб'єктів та суб'єктом, що вчинив правопорушення, тобто має конкретний персоніфікований характер, при цьому трансформація однієї площини в іншу забезпечується реалізацією державного примусу у санкційному вигляді у формі заходів адміністративної відповідальності шляхом правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів (процесуальна підстава адміністративної відповідальності). Сформульовано визначення та окреслено особливості правового статусу нотаріуса в системі публічної служби та можливість притягнення останнього до юридичної відповідальності. Обґрунтовано, що правове становище нотаріуса в системі публічної служби характеризується поєднанням декількох правових статусів, які характеризують та визначають його місце у спектрі публічно-правових зв'язків – родового (професійного) статусу нотаріуса та окремих спеціальних правових статусів, обумовлених наявністю додаткових функцій та повноважень нотаріуса, відмінних від нотаріальних, які слід диференціювати за 1) суб'єктним критерієм; 2) характером або внутрішнім змістом. Розкрито співвідношення адміністративної відповідальності нотаріуса з іншими видами юридичної відповідальності. Окреслено правові засади та визначено принципи притягнення до відповідальності нотаріуса.

З'ясовано підстави притягнення до адміністративної відповідальності нотаріуса. Доведено, що відповідальність нотаріуса, встановлена на рівні законів України «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-

підприємців та громадських формувань», має комбінований адміністративно-дисциплінарний характер, що обумовлює визначення її як специфічного виду юридичної відповідальності – професійної відповідальності нотаріуса за порушення вимог законодавства щодо: 1) правил організації нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій, виконання правил нотаріального діловодства, а також професійної етики нотаріуса; 2) порядку державної реєстрації прав.

Розкрито поняття та особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса. Визначено коло суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю нотаріуса.

Розкрито зарубіжний досвід правового регулювання інституту відповідальності нотаріусів та можливість його адаптації до національної правової системи. Визначено сучасні тенденції розвитку адміністративного законодавства в частині притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності. Сформовано науково-теоретичний підхід щодо можливості унормування адміністративної відповідальності нотаріусів в узагальненому й упорядкованому вигляді із застосуванням офіційної інкорпорації.

Ключові слова: юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, інститут нотаріату, нотаріус, публічно-правовий статус, публічна служба, дисциплінарна відповідальність, правове регулювання, принципи притягнення до відповідальності, підстави притягнення до відповідальності, органи професійного самоврядування нотаріусів.

SUMMARY

Maryshchuk, S. Administrative and Legal Liability of a Notary and its Correlation with Other Types of Liability. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis identifies the existing gaps in the current legislation and law enforcement practice regarding the particularities of subjecting a notary to administrative liability and the correlation of the latter with other types of liability, and on this basis formulates proposals and recommendations for amending the current legislation on these issues.

The study presents a modern perspective on the understanding of the legal nature of administrative liability, enabling to formulate the original approach to administrative liability. It is proved that the scientific understanding of administrative and legal liability as a type of juridical (retrospective) liability is characterised by two planes: 1) objective (static), formally enshrined in legal regulations (normative grounds for administrative liability), which has an abstract, non-personalised nature and 2) subjective (dynamic), which is realised through substantive and procedural legal relations arising from the fact of committing an administrative offence (misdemeanour) (actual grounds for administrative liability) between the state represented by authorised actors and the committer of the offence, i.e. has a specific personalised nature, moreover, the transformation of one plane into another is ensured by the implementation of state coercion in the form of sanctions in

the form of administrative liability measures through law enforcement activities of authorised actors (procedural basis of administrative liability). The author defines and outlines the particularities of the legal status of a notary in the public service system and the possibility of subjecting the latter to legal liability. It is proved that the legal status of a notary in the public service system is characterised by a combination of several legal statuses which characterise and determine his/her place in the spectrum of public and legal relations such as the generic (professional) status of a notary and specific legal statuses due to the presence of additional functions and powers of a notary other than notarial ones, which should be differentiated by 1) subjective criterion; 2) nature or internal content. The correlation between administrative liability of a notary and other types of legal liability is revealed. The legal basis and principles of liability of a notary are outlined.

The grounds for bringing a notary to administrative liability are clarified. It is proved that the notary's liability established at the level of the Laws of Ukraine "On notaries", "On state registration of real property rights and their encumbrances", "On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public associations" has a combined administrative and disciplinary nature, which determines its definition as a specific type of legal liability – professional liability of a notary for violation of the requirements of the legislation on: 1) the rules of organisation of notarial activities, the procedure for performing notarial acts, compliance with the rules of notarial documentation, as well as professional ethics of a notary; 2) the procedure for state registration of rights.

The concept and particularities of proceedings in cases of administrative offences involving a notary are revealed. The range of parties to proceedings on administrative offences involving a notary is determined.

The foreign experience of the legal and regulatory framework for the institution of notaries' liability and the potential for its adaptation to the national legal system are revealed. The author formulates current trends in the development of administrative legislation in terms of notaries' legal liability. The approach to the dynamism of legislation and the potential for regulating "administrative liability of notaries" in a specially generalised and streamlined form at the level of a specialised law or a codified legal regulation is proved, but at present, the approach of official incorporation is more promising.

Keywords: legal liability, administrative liability, institution of notaries, notary, public legal status, public service, disciplinary liability, regulatory framework, principles of liability, grounds for liability, professional self-government bodies of notaries.